

Adieu à Dieu

Na lang aarzelen heb ik anno 2013 de knoop doorgehakt: de geplande 30ste en laatste editie van **De Dag van de Religieuze Film** komt er niet meer. De 29ste editie is ongewild en onvoorzien de allerlaatste editie geworden. Die vond plaats op krokusmaandag 2020, enkele weken voor de eerste lockdown van de coronacrisis in België.

De coronacrisis bleef aanslepen en werd vervolgens opgevolgd door de energiecrisis, mede door het begin van de Russisch-Oekraïense Oorlog (februari 2022). Een en ander leidde wereldwijd nog tot een inflatiecrisis. Er speelden nog externe factoren mee. Alvorens daarop in te zoomen, even terug naar het begin.

De Dag van de Religieuze Film is ontstaan als de bekroning van de 10de editie van de filmstudiedag. Voor de eerste editie ervan verleende de toenmalige Provinciale Normaalschool van Hasselt onder leiding van directeur Jef Moons ons gastvrijheid. Daarna kregen we de actieve steun van zowel de directie van het toenmalige Sint-Jozefscollege van Hasselt als van de Dienst voor schoolpastoraal van het Bisdome Hasselt onder leiding van kanunnik Felix Rijcken en de bisschoppelijke vicaris van onderwijs, Marcel Vermeulen. De eerste editie van **De Dag** was bedoeld als een eenmalig event. We bezitten over die eerste editie een kort archieffilmpje, beschikbaar via onze site www.menstis.be (Blog). Het grote succes van die eerste **Dag** verwonderde en overrompelde ons zelfs. Zo'n grote belangstelling hadden we niet voorzien. Na een korte periode van evaluatie en bezinning besloten we om **De Dag van de Religieuze Film** voor te zetten in samenwerking met de Trioscoop Hasselt, waarvan de naam en de locatie nadien veranderde in Kinopolis Hasselt. Aldus volgden er daarna nog 28 edities van **De Dag**.

Ondertussen hebben zowel de filmwereld als de schoolwereld een complete gedaantewisseling ondergaan. Hierdoor verloor het event **De Dag** zijn draagvlak. Zoals alles was ook **De Dag** een kind van zijn tijd en het is altijd goed te onthouden dat, zoals Bob Dylan reeds in 1964 dichtte en zong: *The Times They Are a-Changin'*. Niets blijft hetzelfde, zelfs niet 'de eeuwigheid'.

De filmwereld ziet er anno 2024 helemaal anders uit dan vier decennia geleden. De artistieke film met zijn wortels in de rijke en veelzijdige Europese kunsttradities heeft zijn drive verloren. Iedereen heeft nu een camera op zak en maakt eigen filmpjes, zelfs kinderen en jongeren. Die laten zich nu inspireren door bloggers, vloggers en influencers. Namen als Tarkovski, Fellini, Pasolini, Godard, Kurosawa, Bresson, Olmi en tal van anderen behoren niet meer tot het collectief geheugen van de jongste generaties. Bovendien vinden ze speelfilms van 90 à 120 minuten veel te lang en saai tenzij het Hollywood-films van de jongste makelij zijn: de Marvel Avengers-reeks waarin de helden van de ene absurde actie naar de andere 'vliegen' en de grootte van de explosies elkaar overtreffen. Ondertussen zijn de 'games' met hun digitale avatars wereldwijd uitgegroeid tot een grotere business dan de 'movies'. In die games overheersen snelheid en agressieve actie de beeldenstroom.

De filmdistributie via bioscopen heeft tegelijkertijd een gigantische revolutie ondergaan. Bij het begin van **De Dag** konden we nog rekenen op een flinke dosis sympathie en zelfs wat idealisme bij de bioscoopuitbaters die begrepen dat er een belangrijk publiek bestond voor de cinefiele film. De Limburgse familie Claes die toen de Trioscoop en nadien ook de eerste perio-

de van Kinopolis Hasselt uitbaatte, toonde in de persoon van Bart Claes veel sympathie voor ons initiatief, mede omdat het zich richtte naar leerkrachten en scholen. Toen waren speciale schoolvoorstellingen in de bioscoop in tal van onderwijsinstellingen nog een vast vakoverschrijdend initiatief. Enkele scholen beschikten zelfs over een eigen zaal waar ze de betere films konden projecteren. Heel wat schooldirecties en hun leerkrachten stonden achter de educatieve waarde van dat soort films. Vandaag strijden de bioscopen om economisch te overleven en na de coronacrisis verkopen ze hun tickets veel te duur. Bioscoopcomplexen als Kinopolis zijn ondertussen veranderd van familiebedrijven in beursgenoteerde bedrijven die opereren onder druk van de aandeelhouders en geen idealisme meer kunnen toelaten. De resterende betere films en series zijn ondertussen nu binnen ieders handbereik gekomen, letterlijk zelfs, via de smartphones en de talrijke, concurrerende streamingdiensten en smarttelevisies in de huiskamers. Scholen en hun onderwijsmensen kunnen nu via Smart Boards of andere interactieve, educatieve touchscreens in elke klas korte filmpjes youtuben.

Naast de contextuele en structurele veranderingen heeft vooral het inhoudelijke, ‘religieuze’ motief de doorslag gegeven in het besluit **De Dag** niet meer te verlengen. Initieel heb ik bewust gekozen om in de titel van **De Dag** het woord ‘religieus’ te gebruiken. Naar het voorbeeld van onze **Dag** wilde de Katholieke Filmactie Nederland al gauw het initiatief kopiëren, maar die sprak liever over de ‘spirituele’ in plaats van over de ‘religieuze’ film. Het Nederlandse initiatief vond echter geen draagvlak en verdween geruisloos. Bij ons, hier in Vlaanderen, moest ik vanaf dag één aan sommige kerkelijke media uitleggen dat er een belangrijk onderscheid bestond tussen de ‘religieuze’ en de ‘godsdiensstige’ film. Sommigen fronsten de wenkbrauwen en konden de positieve respons op **De Dag** niet goed duiden. En aan de andere kant van het spectrum kregen de adepten van de cinefiele film koudwatervrees bij de combinatie ‘religieus’ en ‘film’. Ik opteerde echter zonder aarzelen voor het woord ‘religieus’. Dat had een serieuze reden.

Ik ontwierp **De Dag van de Religieuze Film** als **een volwaardig onderzoeksproject**. Het kreeg de naam ‘**lichtaard**’. Daarbij beschouwde ik ‘religie’ en ‘religieus’ als woorden met een open betekenis. Dat betekende dat ik de gangbare en gevestigde betekenissen ervan niet als ‘afgerond’ wilde duiden. Ik wilde die open betekenis onderzoeken op een unieke en ongeziene manier, namelijk met het hedendaagse, audiovisuele beeld als gangmaker van het voortschrijdende onderzoek. Dat leidde uiteindelijk tot de vertoning van in totaal 96 bewust geselecteerde films. Ze zijn nog allemaal het herzien waard en sommigen sieren voor altijd de lijst van absolute meesterwerken van ‘de zevende kunst’. Simultaan met de vertoning van de films zelf publiceerde ik uitgebreide filmanalyses volgens een eigen ontworpen methode: ‘*De trap van de cinematografie*’, beschikbaar op de **Men(S)tis**-site (Blog). Een aantal van die analyses zijn blijvend beschikbaar op FilmFocus van onze site.

Tijdens het voortschrijdende onderzoeksproject publiceerde ik ook enkele uitgebreide studies die telkens deel uitmaakten van **De Dag**. *De horizon van de tragische mens. Cultuurfilosofisch gesprek met het film-oeuvre van Andrei Tarkovski* (1984) legde de hoeksteen voor het onderzoek. *Het Licht van de Schepping. De religiositeit van de beeldcultuur* (1992) ondersteunde de eerste editie van **De Dag** en liet de diversiteit en tevens complexiteit zien van de vruchtbare dialoog tussen ‘religie’ en het ‘bewegende lichtbeeld’. In dat boek introduceerde ik de nieuwe term **lichtaard** om de gangbare betekenissen van ‘religie’ en ‘religieus’ in beweging te brengen en te verbinden met een blijvende, universeel-humane levenservaring. Langs dat nieuwe denkspoor verdiepte zich het onderzoeksproject nadien verder via het filmoeuvre van onder andere de Poolse regisseur Krzysztof Kieslowski en de Amerikaanse cineast Terence Malick. Zo evolueerde het initiële basisinzicht in **De Lichtaard** naar een uitgewerkte visie over het onderscheid tussen wereldbeschouwing, ideologie en levensbeschouwing. Die visie vond haar neerslag in het boek *Levensbeschouwing Democratisch Belicht* (2015). Dit vormde dan weer een belangrijke opstap naar het boek *Beeldgebed* dat verscheen tijdens de 29ste en laatste editie

van **De Dag**. De genoemde titels vormen de mijlpalen van een ononderbroken stroom van publicaties waarvan er heel wat deel uitmaken van **het langlopende onderzoeksproject**. De geïnteresseerde lezer kan de uitgebreide publicatielijst vinden op de **Men(S)tis**-site (Blog).

Vandaag kan ik in flashback het afgelegde parcours overzien. Iedere weg die iemand aflegt, kent bepaalde haltes. Iedere halte definieert zich altijd in twee richtingen: één terugkijkend naar het vertrekpunt én tegelijkertijd één schouwend naar de verre horizon daar waar het eindpunt van de weg zich wellicht bevindt. Zo vormt de 29ste en laatste editie een belangrijke grote halte langs de gegane weg. Retrospectief ontdekte ik tijdens die halte dat de afstand ten aanzien van de gangbare, rooms-katholieke en in bredere zin christelijke bezetting van de betekenissen van ‘religie’ en ‘religieus’ in toenemende mate zeer groot is geworden. Zowel de films van de laatste editie als *Beeldgebed* hebben het afscheid van die kerkelijke, officiële betekenis bezegeld. Het inzicht in het antropologische fenomeen priesterschap in het algemeen en in de ideologie van het rooms-katholieke klerikalisme in het bijzonder, zoals uitgelegd in *Beeldgebed*, vormt de sleutel tot die definitieve afstand en verwijdering. Na de publicatie van *Beeldgebed* in 2020 kreeg vorig jaar, 2023, dat inzicht een wel erg dramatische bevestiging via de uitzending van de Vlaamse miniserie *Godvergeten* op de VRT.

Tijdens de grote 2020-23 halte zag ik terugblikkend een duidelijk spoor van afstand, afwijzing en afscheid. Ik nam langzaam maar resoluut en onomkeerbaar afscheid van alle institutionele godsdiensten die vandaag op het wereldforum functioneren: ooit de door de dissidente katholieke theoloog Hans Küng ‘de Abrahamitische monotheïsmen’ genoemd: het jodendom, het christendom en de islam. Voor mij persoonlijk betreft het vooral het rooms-katholieke, kerkelijke christendom waarin ik ben opgegroeid in de naoorlogse jaren vijftig en zestig van vorige eeuw.

Het langlopende onderzoek dat ik op het jaarlijkse ritme van **De Dag** heb doorlopen, heeft me geleerd dat het eeuwenoude godsconcept heden verschijnt als een uitgerafeld, bebloed en bevlekt kleed dat thuishoort in de voddendmand van de geschiedenis. Met dat godsconcept — Jahweh, Jehova, God, Dieu, Deus, Allah — werken de drie godsdienstige ideologieën echter nog steeds verder; binnen ieder van die drie zijn er aparte groepen die elkaar hevig bekampen, terwijl ze ook tegelijkertijd alle drie met hetzelfde wapen van de éne godheid én het ene heilige ‘Boek’ in de hand tot op heden elkaar bevechten met vehemente en hoog-theologische begrippen alsook met destructieve daden. Ze bedreigen permanent de wereldvrede die slechts kan bestaan op het fundament van democratisch overleg en open communicatie. Hedendaagse gevaarlijke dictators dwepen met de godheid van hun respectieve Abrahamitische godsdiensten. De wrede, arglistige moordenaar Vladimir Poetin toont zich een fervente en militaire verdediger van het Russisch-orthodoxe christendom. De gewezen Amerikaanse president Donald Trump, leugenaar, bedrieger en fraudeur, werd in 2016 verkozen dankzij de stem-

men van de blanke Amerikaanse Evangelicals die handelden 'with God on our side' (Bob Dylan, 1963). Op 6 januari 2021 vuurde 'hun' Trump hen aan om het Capitool in Washington, zetel van de eerste, moderne democratie, te bestormen. In het gevaarlijke Iran regeren de islamitische clerici al decennia lang met ijzeren hand, smoren de vrije meningsuiting in de kiem en terroriseren systematisch vooral de vrouwen. In Israël bestuurt heden premier Benjamin Netanyahu met de actieve steun van de meest radicale orthodoxe joodse partijen als de United Torah Judaism en de extreme Shas, afkoring voor 'Guardians of the Thora'. Een radicale joods-orthodoxe student, Yigal Amir, lid van de Israëls Orthodox Yemenite Jewish familie en student aan het Institute for Advances Thora Studies, vermoorde op 4 november 1995 de toenmalige premier Yitzhak Rabin, Nobelprijswinnaar voor de vrede wegens het sluiten van de Oslo-vredesakkoorden met de Palestijnen; de gevolgen van die politieke moord door een jonge, godsdienstige fanaat zien we sindsdien zo goed als iedere dag op het wereldnieuws. In het Vaticaan blijft de paus Vaticaanstad en de klerikale, Katholieke Kerk besturen naar het model van het oude Romeinse keizerrijk, hetgeen nog tijdens het Eerste Vaticaans Concilie (Pius IX, 1869-1870) werd bezegeld met het dogma van de onfeilbaarheid van de paus. De uitroeping van dat dogma was direct gericht tegen de opkomende moderne democratieën in Europa. Het dogma geldt nog steeds en werd ook niet herroepen tijdens het Tweede Vaticaans Concilie (Johannes XXIII en Paulus VI, 1962-1965) dat hoopvol veranderingen in de Katholieke Kerk wilde invoeren. Dat hardnekkig klerikalisme blijft maar vrouwen vernederen.

Tijdens de grote 2020-2023 halte zag ik naast het negatieve spoor ook een breder, constructief spoor lopen. In tegenstelling met het negatieve wijst dat constructieve spoor voorwaarts, richting horizon, en nodigt uit om na de tijdelijke halte het open pad te vervolgen. Dat spoor kent sterke beeldende wegwijzers. Ze waren te zien tijdens de 29 edities van **De Dag**.

Andrei Roublev (1966) en **Offret** (1986)

Andrei Tarkovski

Decalog (1989-1990) Krzysztof Kieslowski

El Sol del Membrillo (1992) Victor Erice

The Tree of Life (2011) en **The New World** (2005)

Terence Malick

Breaking The Waves (1996) Lars von Trier

L'Humanité (1999) Bruno Dumont

Russian Ark (2002) Aleksandr Sokoerov

Yeelen (1987) Souleymane Cissé

Shadowlands (1994) Richard Attenborough

There Will Be Blood (2007) Paul Thomas Anderson

Des Hommes et des Dieux (2010) Xavier Beauvois

Sophie Scholl – Die Letzte Tage (2005)

Mark Rothemund

Jésus de Montréal (1989) Denys Arcand

The Mill and the Cross (2011) Lech Majewski

Babettes Gaestebud (1987) Gabriel Axel

Amistad (1997) en **Lincoln** (2012) Steven Spielberg

The Book of Life (1998) Hal Hartley

Smoke (1995) Wayne Wang

Agora (2009) Alejandro Amenábar

Son of Saul (2015) László Nemes

Mr. Turner (2014) Mike Leigh

Ida (2013) Pawel Pawlikowski

Resurrection (2017) Kristof Hoornaert

The Birth of a Nation (2016) Nate Parker

Darkest Hour (2017) Joe Wright

De Lichtaard waarvan die beeldende wegwijzers getuigen, is een gebeuren dat zich voor een korte of een lange duur voltrekt telkens wanneer twee existentiële basiselementen elkaar raken: de complexe, menselijke geest – ‘the mind’ – en het immense wonder van het levenslicht.

Fijngevoelige personen gaan dan beseffen te wonen in het immense levensmysterie.

Niemand kan het oerfenomeen **Lichtaard** overschouwen, manipuleren of bemachtigen: geen staat, godsdienst of wetenschap.

Langs dat spoor van **De Lichtaard** blijft **Men(S)tis** verder werken. Op het einde van 2023 zijn de statuten van de kleine vzw aangepast volgens de nieuwe, wettelijke voorschriften. De website blijft bestaan. Op FilmFocus zullen regelmatig nieuwe filmstudies verschijnen, studies van films die iedereen gemakkelijk via streaming kan bekijken. Zo publiceerde ik deze maand de uitgebreide studie van *Grâce à Dieu* van François Ozon. Ook de Producties van **Men(S)tis**, voorgesteld op de site, blijven beschikbaar en kunnen door geïnteresseerde organisaties worden gehuurd. Ook over de ervaring van **De Dag** zelf en **het bijhorende onderzoeksproject De Lichtaard** kunnen groepen of organisaties **Men(S)tis** vragen een lezing of een dialogisch gesprek te houden. Daarbij vormt mijn *Adieu à Dieu* het uitgangspunt.

© Sylvain De Bleeckere, februari 2024

p. 1 Caspar David Friedrich, *Der Wander über dem Nebelmeer* (1818)

Dit jaar is het 250 jaar geleden dat de grootmeester Caspar David Friedrich (1774-1840) van de Duitse romantiek werd geboren in de noordoostelijke Hanzestad Greifswald. Hij introduceerde tal van beeldperspectieven die pas een kleine twee eeuwen later standaard zijn geworden in de filmkunst: het rugpersctief van de schouwende mens en het panoramische landschap als volwaardig hoofdpersonage. Zijn beeldend oeuvre oogt als een onmisbaar picturaal loflied op [De Lichtaard](#).

p. 3 Een still van de film *Andrei Roublev* (1966) van Andrei Tarkovski

Deze film vormt het absolute meesterwerk van de naoorlogse Europese filmkunst, in het bijzonder de Russische. De film herdefinieert de strekking van de Russisch-orthodoxe iconentradiatie, in het bijzonder van de iconen van de iconenschilder en monnik Andrei Roublev met zijn befaamde, sublieme Triniteitsicoon. Hij 'veraardste' en verdiepte de blijvende betekenis van de icoon, het juweel van het Russische kunstpatrimonium en een uniek meesterwerk van de Europese beeldende kunst.

p. 6 Een still van de Poolse film *Ida* (2013) van Pawel Pawlikowski

Deze prachtige, kleine film, vertoond op de 26ste editie (2017) van [De Dag](#) vertegenwoordigt de talrijke 'kleine' films die tijdens [De Dag](#) de revue passeerden. Met 'kleine' films bedoel ik kwaliteitsfilms die geen deel uitmaken van een groots oeuvre, maar op zich wel uniek zijn. Tegelijkertijd belichaamt *Ida* de talrijke films waarmee we altijd hulde hebben gebracht aan de vergeten en verzwegen groep in de klerikale rooms-katholieke kerk, de kloosterzusters die ook centraal stonden in de Franse films *Les Innocentes*, *Marie Heurtin* en *La prière*, vertoond tijdens [De Dag](#). Over *Ida*, *Les Innocentes*, *Marie Heurtin* en *La Prière* publiceerde ik aparte uitgebreide studies op [FilmFocus](#).

p. 8 Een still van de Engelse film *Darkest Hour* (2017) van Joe Wright

Met deze Oscarfilm opende de laatste editie van [De Dag](#). Hij vertegenwoordigt de talrijke historische films die tijdens de edities van [De Dag](#) zijn vertoond. Tegelijkertijd belicht de film het thema van het naoorlogse, democratische Europa dat we te danken hebben aan het inzicht, de moed en de bekwaamheid van Sir Winston Churchill. Hij was in de jaren dertig van vorige eeuw de enige Europese politicus die het systematisch durfde opnemen tegen Hitler en zijn despotische, wrede oorlogsmachine en die later, na 1945, als eerste sprak over een verenigd Europa als enige waarborg om nog een dergelijke wereldoorlog te vermijden in de toekomst. Inderdaad, voor wie moet leven in een land zonder een actieve, democratisch gedragen vrede, blijven de ervaring en de beleving van [De Lichtaard](#) quasi onbereikbaar en ontoegankelijk.